

Гніденко Вікторія Ігорівна,
канд. юрид. наук, доцент кафедри правознавства
керівниця юридичної клініки «Pro bono» юридичного факультету
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

Карпенко Мілена Вадимівна,
здобувачка вищої освіти юридичного факультету
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДОСТУПУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ДО БЕЗОПЛАТНОЇ ВТОРИННОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ

У статті здійснено аналіз теоретико-правових засад безоплатної правової допомоги для окремих категорій населення. Визначено поняття та сутність безоплатної вторинної правової допомоги. Проаналізовано поняття і сутність безоплатної правової допомоги в умовах воєнного стану. Зроблено висновки щодо здійснення державою дотримання принципу надання безоплатної правової допомоги для внутрішньо переміщених осіб.

Ключові слова: безоплатна правова допомога, внутрішньо переміщена особа, воєнний стан, вторинна правова допомога, правова допомога, суб'єкт отримання безоплатної правової допомоги.

Постановка проблеми. Воєнні дії, що розпочалися 24 лютого 2022 року в Україні, потягли за собою новий обсяг збройної агресії російської федерації (далі – рф) на території незалежної та суверенної держави, що було визнано Верховною Радою України геноцидом Українського народу [1]. Це вплинуло абсолютно на всі сфери нашої держави, а саме: соціально-культурну, політико-економічну, правову тощо. Наразі здійснюються активні процеси адаптації законодавства до умов воєнного часу, що має на меті найбільш ефективно врегулювання суспільних відносин. Наразі через активну збройну агресію рф та окупацію території України понад 11 мільйонів українців були вимушені переселитися в інші області країни, внаслідок чого постають нові виклики, пов'язані з наданням цим особам безоплатної правової допомоги.

Сьогодні проблема ефективного забезпечення прав і свобод людини та громадянина є найважливішим завданням в державній політиці в Україні. У демократичній державі мають забезпечуватись права та свободи людини, зокрема реалізація права кожного громадянина на безоплатну правову допомогу (далі – БПД), забезпечення умов для їх практичної реалізації має бути основним критерієм для оцінки рівня демократичного розвитку держави. Зважаючи на важливість міжнародних та конституційних зобов'язань України, практичні аспекти забезпечення безоплатної вторинної правової допомоги для окремих категорій

населення, зокрема для внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО), є ще недо-сконалими. Актуальними та суспільно важливими для розвитку нашої держави є загальновизнані світові стандарти в захисті прав і свобод людини та громадяни-на для доступу ВПО до безоплатної вторинної правової допомоги (далі – БВПД).

Стан дослідження. Наукова юридична література розкриває багато проб-лем щодо отримання безоплатної правової допомоги. Велика кількість науков-ців приділили цим питанням увагу, серед них є дослідження О. М. Бандурка, Ю. П. Битяка, А. М. Колодій, Ю. І. Руснака, О. Ф. Скакун, М. В. Стаматіна, С. Г. Стеценка, Ю. М. Годики, В. І. Форманюк, Ю. С. Шемшученко, Ю. Т. Шрам-ко та інші. Проте, незважаючи на велику кількість досліджень, що розкривають різні аспектам БПД, в умовах широкомасштабної війни виникає багато питань у цій сфері, які нині залишаються ще дискусійними, зокрема такою проблемою є доступ до безоплатної правової допомоги ВПО.

Саме тому метою статті є: визначення поняття і сутності безоплатної пра-вової допомоги в Україні, виокремлення ВПО, як специфічної категорії суб'єк-тів її отримання, аналіз сучасного стану системи надання БВПД в Україні для внутрішньо переміщених осіб.

Виклад основного матеріалу. Воєнний стан на території України був вве-дений 24.02.2022 року Указом Президента України № 64/2022 через збройну агресію та вторгнення рф. Під час воєнного стану як особливого правового ре-жиму можливими є тимчасові (із зазначенням строку дії) обмеження прав і за-конних інтересів осіб [2].

Доступ до безоплатної правової допомоги є регламентованою в Конститу-ції України можливістю громадянин України, іноземців, осіб без громадянства, біженців чи осіб, що потребують додаткового захисту бути поінформованим щодо прав та свобод, порядку їхньої реалізації, відновлення у випадках їхніх порушень і порядку оскаржень рішення, дії чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб та мати рівні спроможності для доступу до правосуддя. Закон України «Про безоплатну правову допомогу» регламентує можливість отримати повний обсяг первинної БПД всіма особами, що знаходяться під юрисдикцією України, а також право певних категорій осіб отримати вторинну БПД [3]. Безоплатна правова допомо-га є основоположною категорією рівної спроможності осіб у доступі до право-суддя, адже Конституція України закріплює право на безоплатну правову допо-могу (ст. 59), що не може обмежуватись навіть під час воєнного стану (ст. 64) [4].

У забезпеченні реалізації прав на правову допомогу є не лише конституцій-но-правові обов'язки держави, а також міжнародно-правові зобов'язання Украї-ни. Відповідно до стандартів ООН право на правову допомогу має широке трак-тування. Згідно з Основними положеннями про роль адвокатів, що були прийня-

ті VIII Конгресом ООН із запобігання злочинам у 1990 році, право особи на правову допомогу є правом: на звернення по допомогу до адвоката за своїм вибором для підтвердження своїх прав і захисту в усіх стадіях кримінальної процедури (п. 1); на юридичну допомогу бідним та іншим незаможним людям (п. 3); на консультацію про права та обов'язки, з роз'ясненням принципів роботи правової системи ((пп. а) п. 13); на допомогу будь-яким законним способом та вчинення правових дій для захисту інтересів особи ((пп. б) п. 13); на допомогу в судах, трибуналах та адміністративних органах ((пп. в) п. 13) [5].

Згідно з пунктом 12 Резолюції (78) 8 Комітету Міністрів Ради Європи про безоплатну правову допомогу і юридичні консультації держави мають забезпечити особі, що перебуває в несприятливому економічному становищі, можливість отримати необхідні юридичні консультації з усіх питань, що зачіпають їхні права та інтереси [6].

Внутрішньо переміщеними особами (ВПО) є громадяни України, іноземці чи особи без громадянства, що перебувають на території України на законних підставах та мають право на постійне проживання в Україні, і були змушені залишити чи покинути своє місце проживання з метою уникнути негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, прояву насильства, порушення прав людини й надзвичайної ситуації природного чи техногенного характеру. Відповідно до п. 1 ч. 8 ст. 11 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» первинна безоплатна правова допомога у разі виникнення питань взяття на облік ВПО має забезпечуватись місцевими державними адміністраціями [7].

В Україні внутрішньо переміщені особи (ВПО) мають право на безоплатну вторинну правову допомогу (БВПД) на території України відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб».

21 грудня 2016 р. до Закону України «Про безоплатну правову допомогу» були внесені зміни, які стали чинними 5 січня 2017 р., внутрішньо переміщені особи набули право на безоплатну вторинну допомогу, що охоплює такі правничі послуги:

- 1) захист;
- 2) здійснення представництва інтересів в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами;
- 3) складення документів процесуального характеру [3].

На підставі аналізу чинного законодавства станом на березень 2023 року можемо виокремити такі особливості надання БВПД для ВПО в Україні:

1. Для надання БВПД ВПО повинні звернутися до центрів надання БВПД або до юридичних клінік, які надають юридичну допомогу.

2. БВПД надається з питань, що виникають через порушення або потребу захисту прав і законних інтересів ВПО.

3. Надання БВПД здійснюється кваліфікованими юридичними працівниками за кошти державного та місцевого бюджетів.

4. ВПО можуть отримати БВПД з питань громадянського, адміністративного, сімейного, житлового, працевлаштування та соціального забезпечення.

5. У разі неможливості надання БВПД з питань, що потребують спеціалізованого знання, ВПО можуть бути направлені на отримання юридичної допомоги від інших організацій, які надають юридичну допомогу.

6. Окремі категорії ВПО, як-от жінки, які стали жертвами насильства, діти, молодь, люди з інвалідністю та інші, мають право на пріоритетне надання БВПД.

Проте маємо констатувати, що особа, яка звернулася із заявою про взяття її на облік як внутрішньо переміщену особу, і ще не отримала такого статусу, не має права на правничі послуги щодо питань, з якими пов'язане отримання довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи до настання моменту отримання відповідної довідки, а саме:

1) захист;

2) здійснення представництва інтересів у судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування перед іншими особами;

3) складення документів процесуального характеру.

Від 30 серпня 2022 р. Верховна Рада України прийняла за основу Проект Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо спрощення доступу до безоплатної правничої допомоги [8].

За результатом аналізу положень законопроекту Закон України «Про безоплатну правову допомогу» має більше відповідати загальному підходу в забезпеченні права на правовий захист, що гарантовано Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [7].

Отже, у Законі України «Про безоплатну правову допомогу» необхідно внести зміни, що мають регламентувати таке:

– надати право на вторинну безоплатну правову допомогу внутрішньо переміщеним особам із питань, які пов'язані із захистом їхніх прав, що визначені в Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», що охоплює такі види правничих послуг:

1) захист;

2) здійснення представництва інтересів в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами;

3) складення документів процесуального характеру.

– надати право на безоплатну вторинну правову допомогу особам, що звертаються із заявою про взяття їх на облік як внутрішньо переміщених осіб, щодо питань, які пов'язані із оскарженням рішень про відмову в отриманні відповідної довідки, до моменту отримання довідки та з питань, які пов'язані із встанов-

ленням фактів, що мають юридичне значення для такої особи. Окрім громадян України, безоплатна вторинна правова допомога щодо зазначених питань має надаватись іноземцям, особам без громадянства, що перебувають на території України на законних підставах й мають право на постійне проживання в Україні.

Отже, можемо дійти висновку, що на відміну від чинних нормам щодо ВПО необхідно закріпити:

- усі види правничих послуг;
- представництво інтересів та складення документів процесуального характеру щодо питань, які є пов'язаними із захистом прав і свобод, що визначені Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб».

Водночас важливим є надання внутрішньо переміщеним особам усіх форм правового захисту, як-от звернення до Конституційного Суду України з конституційною скаргою. Так, у Законі України «Про безоплатну правову допомогу» в п. 8 ч. 1 ст. 14 необхідно закріпити право на захист для осіб, на яких поширюється дія Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» з моменту подання особою заяви про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту в Україні, до прийняття остаточного рішення за заявою, а також іноземців та осіб без громадянства, затриманих з метою ідентифікації та забезпечення примусового видворення, з моменту затримання [8]. Отже, внутрішньо переміщені особи мають отримувати захист на їх підставі до моменту отримання довідки про взяття їх на облік.

В Рекомендаціях № R (93) 1 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про ефективний доступ до закону і правосуддя для найбідніших верств населення зазначена необхідність сприяти доступу для найбідніших верств населення до закону («право на захист законом»); сприяти ефективному доступу найбідніших верств населення до позасудових методів розв'язання конфліктів; сприяти ефективному доступу найбідніших верств населення до судів [9]. Закон України «Про безоплатну правову допомогу» передбачає право на вторинну БПД (з широкого кола питань) особам, які перебувають під юрисдикцією України й чий середньомісячний дохід не перевищує двох розмірів прожиткового мінімуму, водночас необхідним є затвердження розрахунку середньомісячного доходу відповідно до методики, яку має розробити Міністерство юстиції України.

Висновки. Отже, на підставі проведеного дослідження можна зазначити, що право на безоплатну правову допомогу – гарантована Конституцією України можливість громадянина України, іноземця, особи без громадянства, зокрема біженця чи особи, яка потребує додаткового захисту, отримати в повному обсязі безоплатну первинну правову допомогу, а також можливість певної ка-

тегорії осіб отримати безоплатну вторинну правову допомогу у випадках, передбачених законодавством України. Безоплатна правова допомога – це правова допомога, що гарантується державою та повністю або частково надається за кошти Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел; спрямована на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення. Сучасний стан надання безоплатної правової допомоги внутрішньо переміщеним особам в Україні, на нашу думку, потребує подальшого розвитку. Закон України «Про безоплатну правову допомогу» має наблизитись до загальних підходів забезпечення реалізації права на правовий захист, гарантованих Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». Тому необхідно в Законі України «Про безоплатну правову допомогу» закріпити доступ до безоплатної правничої допомоги внутрішньо переміщених осіб та осіб, які звернулися із заявою про взяття їх на облік як внутрішньо переміщені особи. Водночас зазначені зміни потребують проведення широкої інформаційної кампанії.

Список використаних джерел

1. Про Заяву Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні»: Постанова Верховної Ради України від 14.04.2022 р. № 2188-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20> (дата звернення: 02.03.2023 р.).
2. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022> (дата звернення: 02.03.2023 р.).
3. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 51. С. 577.
4. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996, № 30. С. 141.
5. Основні положення про роль адвокатів, прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам: Положення Організації Об'єднаних Націй від 01.08.1990 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_835 (дата звернення: 02.03.2023 р.).
6. Про юридичну допомогу та консультації: Резолюція Комітету Міністрів Ради Європи від 2 березня 1978 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/mu78018> (дата звернення: 02.03.2023 р.).
7. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015, № 1. С. 1.
8. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо спрощення доступу до безоплатної правничої допомоги від 17.06.2022 р. № 7473. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/39792> (дата звернення: 02.03.2023 р.).
9. Про ефективний доступ до закону і правосуддя для найбільш вразливих верств населення: Резолюція Комітету Міністрів Ради Європи (ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 484 засіданні заступників міністрів 8 січня 1993 року). URL: <https://old.vkksu.gov.ua/userfiles/doc/perelik-dokumentiv/rek-93.doc> (дата звернення: 02.03.2023 р.).

References

1. On the Statement of the Verkhovna Rada of Ukraine «On the Commitment of Genocide in Ukraine by the Russian Federation»: Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine of 14.04.2022 № 2188-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20> (accessed on 02.03.2023).
2. On the introduction of martial law in Ukraine: Decree of the President of Ukraine of 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022> (accessed: 02.03.2023).
3. On Free Legal Aid: Law of Ukraine of 02.06.2011 № 3460-VI. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2011. № 51. P. 577.
4. Constitution of Ukraine of June 28, 1996, № 254к/96-BP. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1996, № 30. P. 141.
5. Basic Principles on the Role of Lawyers, adopted by the VIII United Nations Congress on the Prevention of Crime: United Nations Regulations of 01.08.1990. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_835 (accessed: 02.03.2023).
6. On legal aid and consultations: Resolution of the Committee of Ministers of the Council of Europe of March 2, 1978: <https://ips.ligazakon.net/document/view/mu78018> (accessed 02.03.2023).
7. On ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons: Law of Ukraine of 20.10.2014 № 1706-VII. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2015, № 1. P. 1.
8. Draft Law on Amendments to Certain Legislative Acts on Simplifying Access to Free Legal Aid of 17.06.2022 № 7473. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/39792> (accessed: 02.03.2023).
9. On effective access to law and justice for the poorest segments of the population: Resolution of the Committee of Ministers of the Council of Europe (adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe at the 484th meeting of deputy ministers on January 8, 1993). URL: <https://old.vkksu.gov.ua/userfiles/doc/perelik-dokumentiv/rek-93.doc> (accessed 02.03.2023).

Viktoriia Hnidenko, Milena Karpenko. Current issues of access to free secondary legal aid for internally displaced persons.

The article analyzes the theoretical and legal foundations of free legal aid for certain categories of the population. The views of scholars on the definition of the concept and essence of free secondary legal aid are analyzed.

The article states that free secondary legal assistance can be provided to IDPs on issues they feel related to the violation or protection of their rights and legitimate interests. To receive free secondary legal assistance for IDPs, it is necessary to apply to the center for providing free secondary legal assistance or to a legal clinic.

However, in order to receive free secondary legal aid, a person must confirm his IDP status, that is, a status confirming his displacement from a place of permanent residence due to an internal conflict, natural disaster, environmental disaster or other reason provided for by law. The author defines the concept and essence of free legal aid with the challenges of martial law. The author draws conclusions regarding the implementation by the State of the principle of free legal aid for internally displaced persons.

Based on the study, it can be noted that the right to free legal aid is the opportunity guaranteed by the Constitution of Ukraine for a citizen of Ukraine, a foreigner, a stateless person, including a refugee or a person in need of additional protection, to receive free primary legal aid in full, as well as the opportunity for a certain category of persons to receive free secondary legal aid in cases provided for by the legislation of Ukraine. Free legal aid is legal aid guaranteed by

the state and provided in full or in part at the expense of the State Budget of Ukraine, local budgets and other sources; it is aimed at ensuring the realization of human and civil rights and freedoms, protection of these rights and freedoms, and their restoration in case of violation. The current state of provision of free legal aid to internally displaced persons in Ukraine requires further development.

Key words: *free legal aid, internally displaced person, legal aid, martial law, secondary legal aid, subjects of receiving free legal aid.*

УДК 378.14

DOI 10.31558/2786-5835.2023.1.1.6

Головань Тетяна Георгіївна,
кандидат юридичних наук, доцент
в. о. завідувача кафедри державно-правових дисциплін,
кримінального права і процесу
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди

ЮРИДИЧНА КЛІНІЧНА ОСВІТА В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ

Серед актуальних питань, що виникли на шляху євроінтеграції незалежної України, є створення системи сучасної юридичної освіти, що обумовлено важливістю правничої професії. Адже в сучасному демократичному суспільстві саме юрист є носієм правосвідомості високого рівня, має нульову толерантність до будь-яких проявів беззаконня. Проблемою, яка потребує розв'язання в контексті реформування юридичної освіти, є невідповідність її змісту, якості підготовки в правничих школах сучасним вимогам ринку праці та викликам, що стоять перед «сучасним демократичним суспільством, глобальними тенденціями розвитку та завданнями професійної діяльності правників у різних сферах діяльності» [1]. Саме тому практична складова підготовки майбутніх юристів відіграє ключову роль в освітньому процесі.

У формуванні практичних навичок майбутніх юристів вагому роль відіграє юридична клінічна освіта, яка в Україні останнім часом набула значного поширення. Саме в процесі діяльності юридичних клінік гармонійно реалізується низка функцій (навчальна, правопросвітницька та координаційна), що сприяє підвищенню якості освіти. У статті досліджується роль юридичної клінічної освіти в процесі забезпечення якості юридичної освіти.

Ключові слова: *освіта, юридична освіта, реформування освіти, якість освіти, юридична клінічна освіта, юридична клініка.*

Постановка проблеми. Освіта і знання в умовах активних євроінтеграційних процесів сучасного суспільства стають транскордонним та транснаціональним явищем [2, с. 37]. «Сучасному світу притаманні глибинні соціальні трансформації, що виявляються в усіх сферах соціального буття. Не становить винятку і царина юридичної освіти, яка має відповідати вимогам суспільної динаміки та високим сучасним стандартам [3, с. 10]. Серед актуальних проблем, які ви-